

MARTA GOŁOWSKA

KU FILOZOFII DZIEDZICTWA WIELOKULTUROWEGO ŚLĄSKA

WSTĘP

Widoczne i narastające od początków transformacji systemowej w Polsce jest zagadnienie uznania mniejszości śląskiej za mniejszość etniczną. Pojawia się więc pytanie: Czy wielokulturowy Śląsk z jego bogatym dziedzictwem kulturowym i poczuciem odrębności tradycji może stanowić podstawę do argumentacji na rzecz uznania Ślązaków za mniejszość etniczną opierając się na ustawie z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym?¹ Jak twierdzi Marek Safjan, sprawa ta ma ogromne znaczenie, ponieważ po raz pierwszy w polskim (i być może europejskim) orzecznictwie wywołała debatę o rozumieniu pojęcia „mniejszość narodowa” i próbie odróżnienia jej od grupy etnicznej i społeczności regionalnej. Decyzje w tej sprawie mają zatem szerszy kontekst, wykraczający poza spór dotyczący społeczności Ślązaków². Zgodnie z art. 2 ust. 3 ustawy mniejszością etniczną określimy grupę lub społeczność, która posiada podobne cechy jak mniejszość narodowa, ale w odróżnieniu od tej ostatniej, nie identyfikuje się jako naród w zorganizowanym państwie.

Celem opracowania jest udzielenie odpowiedzi na pytania: Czym jest dziedzictwo narodowe, a czym dziedzictwo kulturowe oraz w czym przejawia się śląskość? Dziedzictwo kulturowe bez wątpienia jest częścią dziedzictwa narodowego, ale czy dziedzictwo narodowe jest tożsame z dziedzictwem kulturowym? Czy wspomniana ustawa może poszerzyć krąg podmiotów

---

Mgr MARTA GOŁOWSKA – Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Nauk Prawnych, Zakład Nauk Historyczno i Teoretyczno Prawnych; e-mail: mgolowska@ur.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0874-2477>.

¹ Dz.U. 2005, Nr 17, poz. 141 [dalej: ustawa].

² M. SAFJAN, *Pozycja mniejszości w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, s. 11-14, https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/wystapienia/1998_2006/20031003.pdf [dostęp: 18.09.2022].

uregulowany w art. 2 ust. 3 o ujęcie Śląska jako mniejszości etnicznej? Czy analiza formalno-dogmatyczna, opierająca się na interpretacji Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³, wymienionej ustawie, a także orzecznictwie w tym zakresie pozwoli stwierdzić, że Śląsk może zostać uznany za mniejszość etniczną?

Każda społeczność kształtuje swoją tożsamość na podstawie historii, religii, wartości i tradycji, które wyznaczają jej unikalne cechy. Milton M. Gordon wskazuje trzy główne czynniki wpływające na poczucie przynależności: rasę, religię i pochodzenie narodowe⁴. Wartości i cechy odróżniające daną grupę mogą być różne w zależności od kontekstu. Narody odgrywają kluczową rolę w analizie relacji między jednostkami i społecznościami, prezentując unikalne cechy i wartości w porównaniu z innymi grupami⁵. Termin „naród” występuje zarówno w prawie konstytucyjnym, jak i prawie międzynarodowym. Zdaniem Stanisława Ossowskiego naród to „[...] trwała grupa terytorialna takiej wielkości, że jej spójność nie może opierać się na kontaktach osobistych. Grupa ta jest terytorialna niekoniecznie w sensie ekologicznym, lecz koniecznym w sensie ideologicznym. Kraj (ojczyzna) i naród są korelatami, nawet jeśli większość członków narodu nie zamieszkuje w swym kraju, jak w przypadku narodu irlandzkiego i żydowskiego. Naród jest grupą «autoteliczną»: jego istnienie i powodzenie jest celem samym w sobie. Naród do swego istnienia nie potrzebuje innej sankcji poza własną wolą [...] Ten «autoteliczny» charakter przejawia się w typowej dla każdego narodu tendencji do posiadania narodowej suwerenności”⁶. Odpowiedź na pytanie: Co to jest naród? zależy od perspektywy historycznej, socjologicznej, etnograficznej i geograficznej⁷. Jan Flis podkreśla, że naród to ludzie z poczuciem odrębności od innych narodów. Wspólnymi cechami są język, dążenie do przynależności do jednego państwa, zachowania odrębności i kulturalnej autonomii⁸. Ernest Gellner charakteryzuje naród poprzez dwie kategorie: „1. Osoby, które uczestniczą w tej samej kulturze, czyli mają wspólny system idei, znaków, zachowań i sposobów porozumiewania się, należą do

³ Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483 [dalej: Konstytucja RP].

⁴ M.M. GORDON, *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*, New York: Oxford University Press 1964, s. 77.

⁵ T. PAŁEczNY, *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, Kraków: Księgarnia Akademicka 2017, s. 82.

⁶ S. OSSOWSKI, *Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, [w:] TEGOŻ, *Dziela*, t. 3, Warszawa: PWN 1967, s. 241-242.

⁷ A. BANASZKIEWICZ, *Naród – pojęcie nieokreślone?*, „Studia Administracyjne” 2018, nr 10, s. 5-8.

⁸ J. FLIS, *Szkolny słownik geograficzny*, Warszawa: WSiP 1985, s. 135.

tego samego narodu. 2. Osoby, które uważają, że należą do tego samego narodu, również stanowią część tego narodu. Narody są zatem wytworem przekonań, lojalności i solidarności ludzi. Zbiór osób staje się narodem tylko wtedy, gdy są one przekonane, że posiadają wzajemne obowiązki i prawa wynikające z przynależności do tego zbioru”⁹. Jak twierdzi Nikodem Bończa Tomaszewski, tam gdzie istnieje świadomość narodowa, tam znajduje się naród¹⁰. Mniejszość narodowa różni się od mniejszości etnicznej poprzez poczucie przynależności do narodu zorganizowanego we własnym państwie¹¹, a druga grupa nie ma poczucia przynależności do państwa. Na podstawie przeprowadzonych spisów powszechnych można stwierdzić, że społeczność śląska odczuwa swoją odrębność od innych grup etnicznych i narodowych, wykazując poczucie wspólnoty i tożsamości. Mieszkańcy Śląska identyfikują się jako Ślązacy i mają świadomość swojej odrębności od innych grup narodowych. Język śląski jest odrębnym dialektem, używanym przez część ludności Śląska, co może stanowić istotny element tożsamości etnicznej. Śląsk jako region geograficzny opierający się na jego bogatej historii wpływa na poczucie indywidualnej tożsamości mieszkańców.

DZIEDZICTWO KULTUROWE, DZIEDZICTWO NARODOWE

Wielokulturowa Rzeczpospolita Polska na przestrzeni różnych epok kształtowała różnorodne wytwory kultury, będące owocem zmiennych sytuacji politycznych i historycznych. Jedną z naczelnych wartości zagwarantowanych przez Konstytucję RP jest ochrona dziedzictwa kulturowego. Określenie to jest pojęciem szerokim, które występuje już w preambule Konstytucji: „[...] wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku, złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie [...]”. Konstytucyjne ujęcie terminu „dziedzictwo” pozwala na rozważanie go w dwojaki sposób, po pierwsze – jako odniesienie do narodu, po

⁹ E. GELLNER, *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka, Warszawa: PIW 1991, s. 16.

¹⁰ N. BOŃCZA TOMASZEWSKI, *Źródła narodowości. Powstanie i rozwój polskiej świadomości w II połowie XIX wieku i na początku XX wieku*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2005, s. 16.

¹¹ Por. art. 2 ust. 1 ustawy.

drugie – do powiązania z kulturą¹². Pojęcie „dziedzictwo” (w języku łacińskim *patrimonium*) utożsamiane jest przede wszystkim z dziedziczonym majątkiem, ojcowizną, z własnością czy posiadłością rodową¹³. Przepis art. 5 Konstytucji RP zaznacza, że „Rzeczpospolita Polska [...] strzeże dziedzictwa narodowego [...]”. Dziedzictwo narodowe to materialne i duchowe czynniki z historii Polski świadczące o tożsamości i pozycji wśród innych narodów, stanowiące zaczyn dalszego rozwoju¹⁴. Art. 6 ust. 2 Konstytucji mówi, iż „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”. Pojawia się zatem pytanie, czy określenia „dziedzictwo kulturowe” i „dziedzictwo narodowe” są równoznaczne? Oba terminy nie mają definicji legalnych.

W dyskusji istotne jest zestawienie pojęć „dziedzictwo kulturowe” i „dziedzictwo narodowe” z terminami „kultura” oraz „wielokulturowy”. Według Jarosława Kiliasa kultura jest istotnym elementem wielokulturowości¹⁵. Termin „wielokulturowość” łączy dwie idee: wielość i kultura. Słowo „wielość” pochodzi od łacińskiego *multitudo*, a „kultura” od *cultus*, co oznacza uprawę lub pielęgnowanie¹⁶. Podstawowe rozumienie wielokulturowości odnosi się do różnorodności grup kulturowych, które współistnieją w danym miejscu i czasie w społeczeństwie¹⁷. Wojciech Buszta twierdzi, że „świat to wielość kultur, ich bogactwo i odmienność”¹⁸, jako zwierciadło świata w danych społeczeństwach. Dziedzictwo bez wątpienia odgrywa zasadniczą rolę w kultywowaniu poczucia tożsamości narodowej¹⁹. Jednak istotne jest to, aby dokonać zróżnicowania kultury oraz dziedzictwa narodowego.

¹² J. SOB CZAK, *Dziedzictwo narodowe w polskim porządku konstytucyjnym*, „Ius Novum” 13(2019), nr 2.

¹³ J. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków: Universitas 2006, s. 718.

¹⁴ P. SARNECKI, *Uwagi do art. 5 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 1, wyd. 2 uzup., Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2016, s. 234.

¹⁵ J. KILIAS, *Wspólnota abstrakcyjna. Zarys socjologii narodu*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS 2004, s. 231.

¹⁶ J. SONDEL, *Słownik*, s. 718.

¹⁷ A. ŚLIŻ, M.S. SZCZEPAŃSKI, *Różnorodność a równość. Perspektywy wielokulturowości w perspektywie socjologicznej*, „Studia Socjologiczne” 2021, nr 2 (241), s. 16.

¹⁸ W. BURSZTA, *Wielokulturowość. Pytania pierwsze*, [w:] *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa: Oficyna Naukowa 1997, s. 23-31.

¹⁹ T. IRELAND, J. SCHOFIELD, *The Ethics of Cultural Heritage*, [w:] *The Ethics of Cultural Heritage*, red. T. Ireland, J. Schofield, New York: Springer 2015, s. 1-10.

Kultura należy do najważniejszych i jednocześnie najbardziej nieokreślonych terminów z zakresu nauk²⁰. Według niektórych badaczy kultura stanowi dzieło działalności, w szczególności są to m.in. wierzenia, praktyka czy przedmioty²¹. UNESCO wskazuje na kulturę jako rezultat procesów historycznych²². Wielokulturowość etniczną zdefiniował Janusz Mucha jako „zbiorowości kulturowe, które są traktowane jako całości społeczne, grupy społeczne w silnym sensie socjologicznym, charakteryzujące się do tego wyraźną ciągłością pokoleniową. Przynależność do nich jest podstawą tożsamości członków”²³. Zwolennicy idei multikulturalizmu opowiadają się za modelem, który gwarantuje wszystkim kulturom, w tym mniejszościowym, prawo do zachowania swojej tożsamości oraz tradycji.

Badania dotyczące wielokulturowości dokonywane są w obrębie wielu dziedzin nauki, m.in. filozofii, socjologii i politologii²⁴. Analiza terminu dziedzictwa kulturowego dokonana przez przedstawicieli doktryny wskazuje, że jest to pojęcie szerokie²⁵, które stanowi komponent zarówno w ujęciu materialnym, jak i etycznym określonej zbiorowości społecznej. Wielopłaszczyznowość dziedzictwa kulturowego jako przedmiotu dotyczy zarówno sfery prawa krajowego, jak i regulacji wykraczających poza obszar terytorialny państwa²⁶. Stąd też jego ochrona i zarządzanie nim wynika również z międzynarodowych regulacji²⁷. Konstytucja RP nie operuje terminem dziedzictwa kulturowego²⁸. Posługuje się pojęciami synonimicznymi, tj. „dziedzic-

²⁰ G. ŻUK, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2016, s. 89.

²¹ K.A. APPIAH, *Race, Culture, Identity: Misunderstood Connections*, San Diego: University of California 1994, s. 111-112.

²² M.T. ALBERT, *Kultura, dziedzictwo, tożsamość*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XX wieku. Szanse i wyzwania*, red. M.A. Murzyn, J. Purchla, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury 2007, s. 49.

²³ J. MUCHA, *Wielokulturowość etniczna i nieetniczna*, „Sprawy Narodowościowe” 1999, nr 14-15, s. 57.

²⁴ A. ŚLIŹ, M.S. SZCZEPAŃSKI, *Różnorodność a równość*, s. 16.

²⁵ K. ZEIDLER, *Pojęcie „dziedzictwa narodowego” w Konstytucji RP i jego prawna ochrona*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2004, t. 12, s. 343-344.

²⁶ J. PRUSZYŃSKI, *Ochrona zabytków w Polsce. Geneza, organizacja, prawo*, Warszawa: PWN 1989, s. 88.

²⁷ W. KOWALSKI, *Międzynarodowo-prawne aspekty ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego. Od sporów do współpracy*, [w:] *Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*, red. J. Kowalczyk, Warszawa: Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków 1993, s. 15-24.

²⁸ J. PRUSZYŃSKI, *Dziedzictwo kultury w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2002, s. 130-140.

two kulturalne” czy „dziedzictwo narodowe”. Piotr Dobosz zwraca uwagę na porządek Konstytucji wywodzący się z prawa natury²⁹.

Warto przytoczyć definicję dziedzictwa kultury opracowaną przez Jana Pruszyńskiego, mianowicie jest to zespół zarówno rzeczy ruchomych, jak i nieruchomych oraz bezpośrednio związanych z wartościami: historycznymi, społecznymi czy obyczajowymi, które wyposażone są w istotny walor tożsamości i rozwoju społecznego czy kulturowego³⁰. Z kolei Irena Wojnar pisze, że „kulturę pojmujemy dziś nie tylko jako dziedzictwo, uniwersum twórczych dokonań ludzkości w dziedzinie nauki i sztuki, ale za pomocą tego terminu określamy humanistyczną jakość ludzkich działań i sposobu życia”³¹. Należy również odpowiedzieć na pytanie, czym jest „narodowe dziedzictwo kulturalne”. Definicja ta bezpośrednio odnosi się do przedmiotu dziedzictwa kulturalnego, które utożsamiane jest z narodem oraz wskazuje na jego elementy wspólne z danym terytorium i społecznością narodową³².

Rzeczpospolita Polska jest krajem zróżnicowanym kulturalnie, gdzie w różnych okresach jej funkcjonowania można zauważyć różne wytwory kultury, które często wynikają ze zróżnicowanej sytuacji czy okoliczności politycznych³³. Najczęściej interpretacje dziedzictwa wskazują na jego powiązania ze spadkiem czy spuścizną³⁴. Zaproponowana przez Moraga Kersela i Christine Luke definicja wskazuje, że dziedzictwo „to” coś, co ktoś lub zbiorowość uważa za warte docenienia, zachowania, skatalogowania, wystawienia, odrestaurowania, podziwiania³⁵. Na pojęcie „dziedzictwo narodowe” składają się elementy zarówno materialne, jak i niematerialne. Mówiąc o dziedzictwie kulturowym i dziedzictwie narodowym, należy podać zasadnicze różnice występujące między tymi określeniami. Dziedzictwo kulturowe stanowi dobro wspólne narodu³⁶, jest procesem kulturowym angażującym się w akty pamiętania, które pomagają zrozumieć, docenić, dbać,

²⁹ P. DOBOSZ, *Pojęcie dziedzictwa kulturowego i jego znaczenie dla działań polskiej administracji publicznej wobec integracji europejskiej*, „Ochrona Zabytków” 55(2002), nr 2, s. 121-141.

³⁰ J. PRUSZYŃSKI, *Dziedzictwo kultury w świetle Konstytucji*, s. 132-133.

³¹ I. WOJNAR, *Aktualne procesy edukacji i kultury w Polsce i na świecie*, [w:] *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, red. I. Wojnar, J. Kubin, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa 1996, s. 25.

³² P. DOBOSZ, *Pojęcie dziedzictwa kulturowego*, s. 121-141.

³³ W. LIS, *Problem ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego na Litwie*, „Studia Polonijne” 38(2017), s. 115.

³⁴ Tamże, s. 116 nast.

³⁵ M.M. KERSEL, C. LUKE, *Civil Societies? Heritage Diplomacy and Neo-Imperialism*, [w:] *Global Heritage: A Reader*, red. L. Meskill, Somerset: Wiley-Blackwell 2015, s. 70.

³⁶ W. LIS, *Problem ochrony polskiego dziedzictwa*, s. 115.

chronić³⁷. Art. 6 ust. 1 Konstytucji gwarantuje równy dostęp do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości, także przedstawicielom mniejszości narodowych³⁸. Dziedzictwo narodowe natomiast jest pojęciem węższym znaczeniowo niż dziedzictwo kulturowe, stanowi potwierdzenie tożsamości narodu.

Zgodnie z art. 73 Konstytucji: „Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury”. Kamil Zeidler pisze, że regulacje wyrażone zarówno w preambule Konstytucji RP, jak i przywołanych przepisach ustawy zasadniczej, wskazują na wartości powiązane bezpośrednio z narodem, w związku z dziedzictwem narodowym, jego kulturą oraz ochroną³⁹.

MNIEJSZOŚCI NARODOWE I MNIEJSZOŚCI ETNICZNE

Przynależność człowieka do grupy jest widoczna na każdym etapie rozwoju państwa. Istotnym elementem poczucia przynależności jest poczucie tożsamości, autoidentyfikacji jako gwarant bezpieczeństwa. Niewątpliwie bezpieczeństwo to utożsamia się z tożsamością narodową czy etniczną. Każda społeczność opierająca się na historii, religii, moralności, wartości, filozofii czy tradycji wykształciła swoją tożsamość, charakterystyczną dla danej grupy narodowej czy etnicznej. Definicje legalne mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej zostały uregulowane w wymienionej ustawie. Zgodnie z jej art. 2 ust. 3: „1. Mniejszością narodową [...] jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie”. Ustawa enumeratywnie wylicza krąg mniejszości narodowych, tj.: „białoruską; czeską; litewską; niemiecką; ormiańską; rosyjską; słowacką; ukraińską; żydowską” (art. 2 ust. 2). Natomiast mniejszością etniczną – według art. 2 ust. 3 ustawy – „jest grupa

³⁷ L. SMITH, *The Uses of Heritage*, London–New York: Routledge 2006, s. 44.

³⁸ J. SOB CZAK, *Dziedzictwo narodowe*, s. 7 n.

³⁹ K. ZEIDLER, *Pojęcie „dziedzictwa narodowego” w Konstytucji RP*, s. 343-344.

obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; 6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie”. Ustawa podaje katalog zamknięty mniejszości etnicznych, którymi są: „karaimska; łemkowska; romska; tatarska” (art. 2 ust. 4). Każdy ma prawo do autonomii, do swobodnej decyzji o przynależności do mniejszości⁴⁰. Konstytucyjny zakaz dyskryminacji mniejszości wynikający z art. 6 upoważnia organy władzy publicznej do podejmowania odpowiednich środków „w celu: 1) popierania pełnej i rzeczywistej równości w sferze życia ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego pomiędzy osobami należącymi do mniejszości a osobami należącymi do większości; 2) ochrony osób, które są obiektem dyskryminacji, wrogości lub przemocy, będących skutkiem ich przynależności do mniejszości; 3) umacniania dialogu międzykulturowego”. Konstytucja w art. 35 ust. 1 gwarantuje „obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów, tradycji oraz rozwoju własnej kultury”. Natomiast ustawa reguluje tworzenie instytucji kulturalnych, edukacyjnych i wspierających ochronę tożsamości religijnej dla tej grupy osób. Obowiązuje ona tylko obywateli Polski należących do mniejszości narodowych⁴¹.

ŚLĄSK

Wielokulturowość Śląska widoczna jest w ujęciu narodowym, etnicznym i religijnym. Niewątpliwie wpływ na to miały zmiany granic zarówno przed II wojną światową, jak również po niej⁴². Wielokulturowy Śląsk to region

⁴⁰ Por. art. 4 ust. 1 ustawy; B. BANASZAK, *Prawo mniejszości narodowych do kultywowania własnej tożsamości kulinarnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. 31, s. 20.

⁴¹ H. ZIĘBA-ZAŁUCKA, *Konstytucja RP wobec problemu mniejszości narodowych i etnicznych*, „Annales UMCS”, Sectio G, IUS, 2000, t. 47, s. 102.

⁴² A. KURPIEL, *Dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych i etnicznych na Dolnym Śląsku*, [w:] *Filologia trudnego sąsiedztwa. Tom studiów dedykowany profesorowi Markowi Zyburze w 60-lecie urodzin*, red. K. Ruchniewicz, współpraca P. Przybyła, D. Wojtaszyn, Wrocław: Quaestio 2017, s. 2.

o bogatym dziedzictwie historycznym. Poczucie odrębności tego regionu wynika z jego unikalnej historii, w której na przestrzeni wieków był on pod wpływem różnych kultur, języków i narodów.

Historia Śląska uwarunkowana jest licznymi zmianami terytorialnymi oraz wpływami kulturowymi. Region ten przechodził pod panowanie różnych monarchii i państw, takich jak Królestwo Czech, Królestwo Polskie, Królestwo Pruskie i Niemiec. Te różne okresy historyczne i zmiany granic miały wpływ na kształtowanie unikalnej tożsamości kulturowej i narodowej Śląska. Zrozumienie i odpowiednie zinterpretowanie jego historii przed II wojną światową są kluczowe dla rozwoju ruchów na rzecz uznania go jako mniejszości etnicznej. Współczesne ruchy regionalne na Śląsku podkreślają swoją odrębność kulturową i językową, dążąc do zachowania dziedzictwa tego regionu. Śląsk stał się miejscem, gdzie różne kultury, języki, religie i tradycje współistnieją i wzajemnie na siebie oddziałują.

Jak twierdzi Piotr Taras Sac, każdy naród może wskazać cechy charakterystyczne, desygnaty tożsamości, dzięki którym jej członkowie identyfikują się ze sobą: 1) dziedzictwo oraz wspólna historia; 2) solidarne przejawy społeczne; 3) symbole, sztuka⁴³. Tożsamość narodową rozumieć można w dwójaki sposób: jako definicję ogólną identyfikującą swoich członków pod względem terytorialnym oraz odnośnie do wartości duchowych czy materialnych⁴⁴. Czym więc przejawia się tożsamość Śląska? Termin „śląskość” zaproponowany przez Marię Wandę Wanatowicz, to rozpatrywanie tożsamości śląskiej z polskim czy niemieckim ujęciem narodowym oraz w aspekcie tożsamości bezstronnej⁴⁵. Bogata historia Śląska, jako regionu, charakteryzuje się zmianami narodowościowymi, co bez wątpienia wpływa na wielokulturowość tego terenu⁴⁶.

Śląsk wskazuje na świadomość własnej odrębności oraz na swoją autonomiczność⁴⁷, co było determinantem do powstania wielu organizacji: Ruchu

⁴³ P. TARAS, *Rola dziedzictwa i wspólnej historii w kształtowaniu tożsamości kulturowej Polonii*, „Studia Polonijne” 8(1984), s. 46.

⁴⁴ M.S. SZCZEPAŃSKI, W. ŚLĘZAK-TAZBIR, *Kulisy naszych czasów. Między ciągłością i zmianą – metamorfozy tożsamości indywidualnych i zbiorowych*, [w:] *Etniczność, pamięć, asymilacja*, red. L.M. Nijakowski, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2009, s. 20.

⁴⁵ M.W. WANATOWICZ, *Od indyferentnej ludności do śląskiej narodowości? Postawy narodowe ludności autochtonicznej Górnego Śląska w latach 1945-2003 w świadomości społecznej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004, s. 141 n.

⁴⁶ H. RUSEK, *Wielokulturowość z konfliktem w tle – Ślązacy: Naród? Narodowość? Grupa Etniczna?*, „Pograniczne. Studia Społeczne” 2015, t. 25, s. 131.

⁴⁷ P. POPIELIŃSKI, *Etniczność i narodowość rdzennych mieszkańców Górnego Śląska po 1989 roku*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2015, nr 8, s. 141.

Autonomii Śląska (RAŚ), Związku Ludności Narodowości Śląskiej w Katowicach (ZLNŚ) czy Stowarzyszenia Osób Narodowości Śląskiej (SONŚ)⁴⁸. Ich działania skupiają się na promocji kultury, języka i uzyskaniu uznania Ślązaków za mniejszość. Ślązacy postulują uznanie ich na mocy ustawy za naród śląski bądź narodowości śląskiej. W ciągu lat liczba osób identyfikujących się jako Ślązacy w polskiej części Śląska ulegała zmianom. W roku 2002 było to 173,2 tys.⁴⁹ osób, w 2011 r. – już 436 tys.⁵⁰, a w Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań w 2022 r. – 231,8 tys.⁵¹

W odpowiedzi na projekt ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, a także niektórych innych ustaw (druk nr 27) Warszawa, 16 lutego 2016 r., w ocenie Rządu nie można mówić o odrębnej mniejszości śląskiej, ponieważ podmiot nie spełnia kryteriów wskazanych w art. 2 ust. 3 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Wnioskodawca nie wypełnia znamion, w szczególności uregulowanych w art. 2 ust. 3 pkt 2 ustawy, tj. w sposób istotny nie odróżnia się od pozostałych obywateli polskich językiem, kulturą czy tradycją. Nie zgadzając się z twierdzeniem, że tradycja i kultura mieszkańców Śląska nie różnią się znacznie od kultury Rzeczypospolitej Polskiej, należy podać kilka odrębności. Po pierwsze – język śląski wykazuje znaczne różnice w stosunku do języka narodowego polskiego, posiadając własne reguły gramatyczne, unikalne wyrazy i akcent. To językowe zróżnicowanie oddaje odmienną kulturę Śląska. Po drugie – tradycje i obrzędy w regionie śląskim różnią się od tych obecnych w innych częściach Polski. Święta, takie jak Boże Narodzenie czy Wielkanoc, są obchodzone w nieco inny sposób, a regionalne festiwale, jak popularne Święto Chleba, wskazują na specyficzne dla Śląska tradycje. Po trzecie – mieszkańcy Śląska utożsamiają się jako Ślązacy, a ich tożsamość kulturowa jest mocno związana z tym regionem. Podkreślają swoją odrębność kulturową i historyczną, co

---

⁴⁸ A. ŚLIZ, M.S. SZCZEPAŃSKI, *Między etnicznością a narodowością. Socjologiczne studium przypadku grupy Górnoślązaków*, „Przegląd Zachodni” 2013, nr 3, s. 117-128.

⁴⁹ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno/narodowe-spisy-powszechno/narodowy-spis-powszechny-2002/> [dostęp: 31.07.2023].

⁵⁰ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno/nsp-2011/nsp-2011-wyniki-wstepne/wyniki-na-rodowego-spisu-powszechno-ludnosci-i-mieszkan-2011,3,1.html> [dostęp: 31.07.2023].

⁵¹ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2022, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/kalendarium/27-01-2022.html> [dostęp: 31.07.2023].

widoczne jest w zachowaniu tradycji, dialektu i lokalnej kultury⁵². Poczucie przynależności do regionu i zaznaczanie swojej odrębności jest kluczowym aspektem ich tożsamości. Różnice w języku, tradycjach, historii, dziedzictwie kulturowym, środowisku społecznym i świadomości regionalnej wskazują na zasadniczą odrębność kultury Śląska, jako regionu w stosunku do kultury narodowej Polski. Orzeczenie Sądu Najwyższego w przedmiotowej sprawie z wniosku Stowarzyszenia Osób Narodowości Śląskiej, w którym odmówiono wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego (Sygn. akt III SK 10/13), brzmi następująco: „szanując przekonanie części Ślązaków o ich pewnej odrębności wynikającej z kultury i regionalnej gwary, nie można jednak zaakceptować sugestii, iż tworzy się naród śląski, bądź już istnieje – w liczbie kilkuset tysięcy osób, którzy zadeklarowali taką przynależność w spisie powszechnym”. Sąd Rejonowy w Opolu VIII Wydział Krajowego Rejestru Sądowego postanowieniem z 21 grudnia 2011 r. zadecydował o wpisaniu do Krajowego Rejestru Sądowego w dziale stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej – Stowarzyszenia Osób Narodowości Śląskiej. Na skutek apelacji uczestnika postępowania Prokuratora Okręgowego w Opolu, Sąd Okręgowy w Opolu po rozpoznaniu przedmiotowej sprawy, postanowieniem z 7 września 2012 r. (Sygn. akt VI Ga 118/12) oddalił apelację⁵³. Reasumując, społeczność Śląska wypełnia przesłanki, którymi są odrębność językowa i kulturowa, świadomość tożsamości oraz dziedzictwo kulturowe, pozwalające uznać ją za mniejszość etniczną, co potwierdzają dane statystyczne z trzech ostatnich spisów powszechnych.

ZAKOŃCZENIE

Dokonując analizy formalno-dogmatycznej przywołanych przepisów, stwierdzić trzeba, że Ślązacy powinni poszerzyć krąg podmiotów z art. 2 ust. 3 ustawy, czyli powinni zostać uznani za mniejszość etniczną. Bez wątpienia język, gwara za tym przemawia. Jednocześnie mieszkańcy Śląska dążą do zachowania swojej tożsamości kulturowej oraz odrębności. Zmiany w historii Śląska, które mogliśmy zaobserwować na przestrzeni ostatnich kilku-

---

⁵² A. TOMASZEWSKI, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury 2012, s. 226.

⁵³ Postanowienie SO w Opolu z 7.09.2012 r., VI Ga 118/12, LEX nr 1890209.

dziesięciu lat, wskazują, że mieszkańcy ziemi śląskiej od zawsze wyróżniali się swoją wielokulturowością.

Śląskość została potwierdzona w Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań z 2002 r. Liczba osób deklarujących przynależność do „narodowości śląskiej” jest faktem społecznym. Zgromadzone argumenty wskazują na istnienie wyraźnej odrębności etnicznej społeczności śląskiej, co może uzasadniać rozważenie jej uznania jako mniejszości etnicznej zgodnie z ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERT M.T., *Kultura, dziedzictwo, tożsamość*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe w XX wieku. Szanse i wyzwania*, red. M.A. Murzyn, J. Purchla, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury 2007, s. 49-56.
- APPIAH K.A., *Race, Culture, Identity: Misunderstood Connections*, San Diego: University of California 1994.
- BANASZAK B., *Prawo mniejszości narodowych do kultywowania własnej tożsamości kulinarnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. 31, s. 19-26.
- BANASZKIEWICZ A., *Naród – pojęcie nieookreślone?*, „Studia Administracyjne” 2018, nr 10, s. 5-21.
- BOŃCZA TOMASZEWSKI N., *Źródła narodowości. Powstanie i rozwój polskiej świadomości w II połowie XIX wieku i na początku XX wieku*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2005.
- BURSZTA W., *Wielokulturowość. Pytania pierwsze*, [w:] *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa: Oficyna Naukowa 1997.
- DOBOSZ P., *Pojęcie dziedzictwa kulturowego i jego znaczenie dla działań polskiej administracji publicznej wobec integracji europejskiej*, „Ochrona Zabytków” 55(2002), nr 2, s. 121-141.
- FLIS J., *Szkolny słownik geograficzny*, Warszawa: WSiP 1985.
- GELLNER E., *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka, Warszawa: PIW 1991.
- IRELAND T., SCHOFIELD J., *The Ethics of Cultural Heritage*, [w:] *The Ethics of Cultural Heritage*, red. T. Ireland, J. Schofield, New York: Springer 2015, s. 1-10.
- KERSEL M.M., LUKE C., *Civil Societies? Heritage Diplomacy and Neo-Imperialism*, [w:] *Global Heritage: A Reader*, red. L. Meskell, Somerset: Wiley-Blackwell 2015, s. 70-93.
- Kilias J., *Wspólnota abstrakcyjna. Zarys socjologii narodu*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS 2004.
- KOWALSKI W., *Międzynarodowo-prawne aspekty ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego. Od sporów do współpracy*, [w:] *Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*, red. J. Kowalczyk, Warszawa: Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków 1993, s. 15-24.
- KURPIEL A., *Dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych i etnicznych na Dolnym Śląsku*, [w:] *Filologia trudnego sąsiedztwa. Tom studiów dedykowany profesorowi Markowi Zyburze*

- w 60-lecie urodzin, red. K. Ruchniewicz, współpraca P. Przybyła i D. Wojtaszyn, Wrocław: Quaestio 2017, s. 155-165.
- LIS W., Problem ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego na Litwie, „Studia Polonijne” 38(2017), s. 115-127.
- MUCHA J., Wielokulturowość etniczna i nieetniczna, „Sprawy Narodowościowe” 1999, nr 14-15, s. 51-62.
- OSSOWSKI S., Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim, [w:] TEGOŻ, Dzieła, t. 3, Warszawa: PWN 1967, s. 241-242.
- PALECZNY T., Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości, Kraków: Księgarnia Akademicka 2017.
- POPIELIŃSKI P., Etniczność i narodowość rdzennych mieszkańców Górnego Śląska po 1989 roku, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2015, nr 8, s. 137-151.
- PRUSZYŃSKI J., Dziedzictwo kultury w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., [w:] Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2002, s. 130-140.
- PRUSZYŃSKI J., Ochrona zabytków w Polsce. Geneza, organizacja, prawo, Warszawa: PWN 1989.
- Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych 2012.
- RUSEK H., Wielokulturowość z konfliktem w tle – Ślązacy: Naród? Narodowość? Grupa Etniczna?, Pograniczne, „Studia Społeczne” 2015, t. 25, s. 121-133.
- SARNECKI P., Uwagi do art. 5 Konstytucji, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 1, wyd. 2 uzup., Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2016, s. 230-238.
- SMITH L., The Uses of Heritage, London–New York: Routledge 2006.
- SOBCZAK J., Dziedzictwo narodowe w polskim porządku konstytucyjnym, „Ius Novum” 13(2019), nr 2, s. 147-163.
- SONDEL J., Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków, Kraków: Universitas 2006.
- SZCZEPAŃSKI M.S., ŚLĘZAK-TAZBIR W., Kulisy naszych czasów. Między ciągłością i zmianą – metamorfozy tożsamości indywidualnych i zbiorowych, [w:] Etniczność, pamięć, asymilacja, red. L.M. Nijakowski, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2009, s. 18-37.
- ŚLIŹ A., SZCZEPAŃSKI M.S., Między etnicznością a narodowością. Socjologiczne studium przypadku grupy Górnoślązaków, „Przegląd Zachodni” 2013, nr 3, s. 117-128.
- ŚLIŹ A., SZCZEPAŃSKI M.S., Różnorodność a równość. Perspektywy wielokulturowości w perspektywie socjologicznej, „Studia Socjologiczne” 2021, nr 2 (241), s. 13-44.
- TARAS P., Rola dziedzictwa i wspólnej historii w kształtowaniu tożsamości kulturowej polonii, „Studia Polonijne” 8(1984), s. 47-82.
- TOMASZEWSKI A., Ku nowej filozofii dziedzictwa, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury 2012.
- WANATOWICZ M.W., Od indyferentnej ludności do śląskiej narodowości? Postawy narodowe ludności autochtonicznej Górnego Śląska w latach 1945-2003 w świadomości społecznej, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004.

- WOJNAR I., Aktualne procesy edukacji i kultury w Polsce i na świecie, [w:] Edukacja wobec wyzwań XXI wieku, red. I. Wojnar, J. Kubin, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa 1996, s. 18-37.
- ZEIDLER K., Pojęcie „dziedzictwa narodowego” w Konstytucji RP i jego prawna ochrona, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2004, t. 12, s. 343–344.
- ZIĘBA-ZAŁUCKA H., Konstytucja RP wobec problemu mniejszości narodowych i etnicznych, „Annales UMCS”, Sectio G, Ius, 2000, t. 47, s. 97-106.
- ŻUK G., Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2016.
- GORDON M.M., Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins, New York: Oxford University Press 1964.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., tj.: Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. 2005, Nr 17, poz. 141.

Orzecznictwo

- Postanowienie SO w Opolu z 7.09.2012 r., VI Ga 118/12, LEX nr 1890209.

Źródła internetowe

- Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno/narodowe-spisy-powszechno/narodowy-spis-powszechny-2002/> [dostęp: 31.07.2023].
- Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno/nsp-2011/nsp-2011-wyniki-wstepne/wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-ludnosci-i-mieszkan-2011,3,1.html> [dostęp: 31.07.2023].
- Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2022, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/kalendarium/27-01-2022.html> [dostęp: 31.07.2023].

KU FILOZOFII DZIEDZICTWA WIELOKULTUROWEGO ŚLĄSKA

Streszczenie

W artykule została przedstawiona sytuacja prawna mniejszości narodowych i etnicznych, ze szczególnym uwzględnieniem wielokulturowego Śląska, na podstawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Celem opracowania jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy Ślązacy mogą być uznani za mniejszość etniczną? Dokonano analizy pojęcia dziedzictwa narodowego i kulturowego, identyfikując ich związek z tożsamością. Tożsamość Śląska przejawia się poprzez zachowanie własnej kultury, tradycji i języka, co jest istotną oznaką śląskości. Społeczność Śląska posiada odrębną tożsamość kulturową, ale nie jest objęta ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych, co pozbawia ją podstawowych gwarancji prawnych dla mniejszości.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe; dziedzictwo narodowe; wielokulturowość; Konstytucja RP; Śląsk

TOWARDS A PHILOSOPHY OF MULTICULTURAL HERITAGE IN SILESIA

Summary

The subject of this article is an attempt to present the legal situation of national and ethnic minorities, with particular emphasis on the multicultural region of Silesia. The aim of the study is to showcase the cultural heritage of Silesia and to consider whether the Silesians can be recognized as an ethnic minority. The article provides a synthesis of reflections on Silesia as a nation based on the Constitution of the Republic of Poland and the Act of January 6, 2005, on national and ethnic minorities, as well as on regional languages, to determine whether the Silesians can be regarded as a minority. The article analyzes the concepts of national and cultural heritage, identifying their connection to identity. The fundamental law of the Republic of Poland indicates the notion of national heritage and protects the culture, traditions, and language of national and ethnic minorities. Silesian identity is manifested through the preservation of its own culture, traditions, and language, which constitutes a significant aspect of Silesian identity. However, despite having a distinct cultural identity, the Silesian community is not covered by the Act on national and ethnic minorities, depriving them of fundamental legal guarantees for minorities.

Keywords: cultural heritage; national heritage; multiculturalism; Constitution of Poland; Silesia